

Міністерство освіти і науки України
Волинський національний університет
імені Лесі Українки

ЛЕВЧЕНКО ТЕТЯНА МИКОЛАЇВНА

УДК 81'276.5'38:070 (043.3)

**СУБСТАНДАРТНА ЛЕКСИКА
В МОВІ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ:
СТИЛІСТИКА І ПРАГМАТИКА**

Спеціальність 10.02.01 – українська мова

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора філологічних наук

Луцьк – 2021

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі української лінгвістики та методики навчання ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».

Науковий консультант – доктор філологічних наук, професор

Навальна Марина Іванівна,

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», професор кафедри документознавства та методики навчання.

Офіційні опоненти:

доктор філологічних наук, професор

Аркушин Григорій Львович,

Волинський національний університет імені Лесі Українки, професор кафедри історії та культури української мови;

доктор філологічних наук, професор

Стишов Олександр Анатолійович,

Київський університет імені Бориса Грінченка, професор кафедри української мови;

доктор філологічних наук, професор

Струганець Любов Василівна,

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, професор кафедри методики викладання української мови і культури мовлення.

Захист дисертації відбудеться 06 травня 2021 року об 11 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 32.051.02 у Волинському національному університеті імені Лесі Українки (вул. Винниченка, 30-А, авд. 43 бібліотеки ВНУ ім. Лесі Українки, м. Луцьк, 43021).

Із дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Волинського національного університету імені Лесі Українки (вул. Винниченка, 30-А, м. Луцьк, 43021) і на офіційному сайті Волинського національного університету імені Лесі Українки (<https://ra.vnu.edu.ua/>).

Автореферат розіслано «05» квітня 2021 року.

Учений секретар

спеціалізованої вченої ради,

кандидат філологічних наук, доцент

О. І. Приймачок

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

У сучасних умовах демократизації суспільного життя та лібералізації соціальних основ і моральних принципів український інформаційний простір зазнає постійних змін, що своєю чергою впливає на розвиток мови, зокрема її лексичної системи. У мові засобів масової комунікації постійно відбувається урізноманітнення стилістичних засобів, з'являються нові лексеми, збільшується варіантність мовних одиниць, запозичуються слова з інших мов і водночас активно функціонує субстандартна лексика.

На початку ХХІ століття помітно змінилося співвідношення нормативних та ненормативних складників у сучасній українській мові і, як наслідок, зросло зацікавлення лінгвістів некодифікованими, нелітературними підсистемами мови як важливими компонентами мовного субстандарту.

У сучасній лінгвістиці ставлення мовознавців до проблем актуалізації стилістично знижених пластів лексики неоднозначне, адже зазвичай їх вважають показником низької культури, цинізму, грубості, негативного ставлення її носіїв до оточення тощо.

Під впливом субстандарту відбуваються зміни в різних галузях стандарту – кодифікованому варіанті сучасної української мови. У зарубіжному та вітчизняному мовознавстві немає однозначного розуміння природи мовного стандарту і субстандарту. Одні вважають, що субстандарт – це всі мовні форми та їхні елементи, протиставлені кодифікованій нормі літературного стандарту (В. П. Коровушкін), інші в межах субстандарту виокремлюють соціалізований субстандарт, який містить у своєму складі всі знижені експресивні лексико-фразеологічні одиниці, що перебувають за межами мовної норми, та часткові субстандарты – територіальні й соціально-групові діалекти (В. В. Хімік). Питання тлумачення субстандарту в лінгвістиці дискусійне, але науковці роблять спільний висновок – субстандарт протиставлений мовному стандарту (літературній мові).

Мовний субстандарт – це особлива форма загальнонародної мови, що органічно доповнює літературний стандарт і відрізняється специфічними семантичними, прагматичними та структурними характеристиками; він неоднорідний і складається з низки відносно замкнених підсистем; йому належить визначальна роль у процесі створення лексичних інновацій; окрім емоційно-експресивної, він виконує функцію критичної оцінки соціальних стереотипів.

На сучасному етапі розвитку субстандартну лексику визначають як нелітературний шар лексики, який переважає в усному мовленні, вирізняється

специфічним яскраво вираженим емоційно-експресивним, нерідко оцінним забарвленням. Складниками субстандартної лексики в мові засобів масової комунікації є соціолектизми, територіальні діалектизми, суржикізми.

Субстандартна лексика впродовж десятиліть поповнювала усне розмовне мовлення, функціонуючи переважно в соціально-побутовій сфері комунікації та невимушеного особистого спілкування, а тепер її активно використовують у мові засобів масової комунікації.

У дослідженні послуговуємося поняттями *засоби масової комунікації, публіцистика, масмедіа* як синонімами, оскільки не ставили за мету розмежовувати їх, адже це – сфера зацікавлень журналістикознавства. У цілому означені поняття перетинаються, мають характерні спільні ознаки, але й виявляють відмінності, проте це є дискусією соціальних комунікацій.

За різними напрямками субстандарт досліджували такі сучасні лінгвісти: Г. Л. Аркушин, Е. М. Береговська, В. Б. Биков, К. Л. Бондаренко, О. С. Бондаренко, С. Гойдова, В. А. Гордієнко, П. М. Грабовий, В. С. Єлістратов, Т. М. Кондратюк, В. П. Коровушкін, Т. О. Ломтева, М. М. Маковський, В. С. Матюшенко, С. А. Мартос, М. І. Навальна, В. Е. Перрон, Р. І. Розіна, Л. І. Скворцов, Ю. М. Скребнєв, Л. О. Ставицька, Н. В. Третяк, В. О. Хом'яков, Н. О. Шовгун, І. І. Щур, але досі немає комплексних робіт, присвячених дослідженню субстандартних елементів саме в мові засобів масової комунікації.

Отже, **актуальність дослідження** зумовлена наявністю протилежних наукових поглядів на природу та визначення місця субстандартної лексики в сучасній українській мові; потребою уточнити статус субстандартної лексики як динамічного явища, що активно впливає на зміни в сучасній українській мові; необхідністю створення цілісного дослідження про функціонування субстандартної лексики в мові засобів масової комунікації.

Зв'язок праці з науковими програмами, планами, темами. Напрямок дисертації відповідає плановим науково-дослідним темам кафедр: української лінгвістики та методики навчання «Актуальні проблеми мовознавства, лінгводидактики та інноваційні технології навчання у ВНЗ» (0118U003852) і документознавства та методики навчання «Динаміка словникового складу в українському масмедійному дискурсі» (0120U104098) ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». Тема дисертації виконана в межах наукової школи професора М. І. Навальної «Мова засобів масової інформації: динаміка, інновації, медіаосвіта» (наказ № 214 від 17.10.2019 р.).

Тему роботи затверджено вченою радою ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» (протокол № 4 від 24 листопада 2020 р.) та науковою координаційною радою «Українська мова» Інституту української мови Національної академії наук України (протокол № 86 від 22 грудня 2020 року).

Метою дисертаційної роботи є з'ясування та обґрунтування складу субстандартної лексики в сучасній українській мові та комплексне дослідження субстандартної лексики в мові засобів масової комунікації. Досягнення цієї мети передбачало розв'язання таких **завдань**:

- 1) на основі аналізу наукової літератури з досліджуваної проблеми розробити теоретичні основи опису мовного субстандарту;
- 2) обґрунтувати полістатусний характер мовного субстандарту;
- 3) запропонувати визначення субстандартної лексики та схарактеризувати основні її складники;
- 4) розмежувати поняття соціолектів, територіальних діалектів та суржику;
- 5) описати класифікаційні параметри тематичних груп субстандартної лексики;
- 6) схарактеризувати тематичні групи жаргонізмів та сленгізмів у мові засобів масової комунікації;
- 7) з'ясувати особливий статус суржикізмів у мові засобів масової комунікації;
- 8) визначити особливості функціонування територіальних діалектизмів у мові української публіцистики;
- 9) установити стилістичне навантаження субстандартної лексики в масмедійних текстах.

Об'єкт наукового аналізу – субстандартна лексика мови засобів масової комунікації.

Предмет дослідження – функціональна та стильова дифузність субстандартної лексики першого двадцятиріччя ХХІ ст.

Методи дослідження. Досягнення мети й розв'язання поставлених завдань зумовили використання таких методів: *описового* із залученням прийомів зовнішньої та внутрішньої інтерпретації – для докладного аналізу й інвентаризації дібраного фактичного матеріалу, вияву тенденцій розвитку субстандартної лексики в сучасній публіцистиці; *порівняльного* – для визначення сукупності диференційних ознак, що послуговували основою розмежування соціолектизмів, територіальних діалектизмів та суржикізмів,

зафіксованих у мові засобів масової комунікації; *контекстуально-семантичного та функційного аналізів* – для з'ясування комунікативно-прагматичних та стилістичних ознак субстандартних номінацій; а також методик *компонентного аналізу* – для семантичної диференціації вказаних мовних одиниць; *транспозиційного аналізу* – для вирізнення міжтематичних і міжстилістичних зміщень у межах досліджуваних номінацій, *тематичного аналізу* – для групування явищ об'єктивної дійсності, поєднаних між собою спільними ознаками, *трансформаційного аналізу* – для виявлення семантичної подібності та відмінності між первинними і вторинними значеннями описаних слів через особливості їхніх лексичних видозмін у конкретних комунікативних ситуаціях, *прийом кількісних підрахунків* – для визначення кількісного складу лексичних одиниць у кожній тематичній групі.

Джерелами фактичного матеріалу слугували тексти українських масмедіа (інтернетні й друковані видання) першого двадцятиріччя ХХІ століття; залучено до аналізу дані «Словника української мови» в 11-ти томах, «Словника української мови» у 20-ти томах, «Словника сучасного українського сленгу», упорядк. Т. М. Кондратюк, «Словника буковинських говірок», за заг. ред. Н. В. Гуйванюк, Словника «Український жаргон» Л. Ставицької, низки тлумачних словників та словників іншомовних слів, а також спеціалізованих термінологічних лексикографічних праць. Картотека дослідницького матеріалу нараховує близько 10 000 контекстів, дібраних із мови текстів засобів масової комунікації.

Наукова новизна дисертаційної праці зумовлена тим, що в ній уперше комплексно розглянуто субстандартну лексику в мові українських засобів масової комунікації. Функціонування субстандартної лексики проаналізовано в контексті низки внутрішніх і зовнішніх чинників; продемонстровано співвідношення субстандартної лексики з різними типами норм (лексичними та стилістичними); виявлено закономірності використання субстандартних одиниць у мові засобів масової комунікації; здійснено тематичну класифікацію субстандартної лексики; зацентовано увагу на джерелах поповнення субстандартної лексики, що спрямовані з розмовного мовлення в мову засобів масової комунікації; визначено функційно-стилістичне навантаження субстандартних одиниць; здійснено прагматичний аналіз нових виявів субстандарту, які отримали широке застосування в нових соціальних умовах.

Теоретичне значення виконаного дослідження полягає в поглибленні відомостей про семантичну, функційно-стилістичну спеціалізацію субстандартних лексем, сфера вияву яких – медійні тексти початку

XXI століття, у розширенні уявлення про їхні міжтематичні й міжстильові зрушення та зміни, спричинені передусім соціальною динамікою. Запропонована модель дослідження субстандартної номінації збагатить методологію студіювання інших галузевих понять, її можна застосувати до опису різних термінів та транспонованих номінацій на матеріалі інших мов.

Практичне значення роботи пов'язане з можливістю скористатися отриманими результатами у викладанні курсів «Лексикологія української мови», «Стилістика української мови», «Культура української мови», «Діалектологія», «Соціолінгвістика», написанні підручників і навчальних посібників, а також у науковій роботі студентів та аспірантів мовознавчого й журналістського фаху. Отримані результати дослідження будуть використані для створення фундаментальних узагальнювальних праць із лексики та стилістики, а також для укладання різнотипних словників. Теоретичними напрацюваннями та практичними рекомендаціями дослідження можна скористатися для відродження питомих і впровадження нових моделей уніфікування субстандартної лексики.

Особистий внесок здобувача. Дисертантка виконала дослідження самостійно. Усі праці написано одноосібно.

Апробація результатів роботи. Дисертацію обговорено на засіданні кафедри української лінгвістики та методики навчання ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» (протокол № 3 від 15 жовтня 2020 р.). Основні теоретичні положення й одержані результати дослідження викладено в доповідях на 24 Міжнародних наукових, науково-практичних конференціях, 12 Всеукраїнських наукових і науково-практичних конференціях: Міжнародній науково-практичній конференції з проблем функціонування і розвитку української мови «Мова. Суспільство. Журналістика» (Київ, 2013), Міжнародній науково-практичній конференції «Неперервна освіта нового сторіччя: досягнення та перспективи» (Запоріжжя, 2015), II Міжнародній науково-практичній конференції «Філологія і лінгвістика в сучасному суспільстві» (Львів, 2015), Міжнародній науково-практичній конференції «Економіка, наука, освіта: інтеграція та синергія» (Братислава-Відень-Будапешт, 2016), Міжнародній науково-практичній конференції «Теоретична і дидактична філологія: надбання, проблеми, перспективи розвитку» (Переяслав-Хмельницький, 2018, 2020), VI Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасна гуманітаристика» (Переяслав-Хмельницький, 2018, 2019), Міжнародній науково-практичній конференції «Лінгвосоціокультурні аспекти комунікації» (Острог, 2018),

XII Міжнародній науково-практичній конференції «Мови і світ: дослідження та викладання» (Кропивницький, 2018), IV Міжнародній науковій конференції «Science progress in European countries» (Штутгарт, Німеччина, 2018), I Міжнародній науково-практичній конференції, присвяченій 100-річчю від дня народження Олеся Гончара (Переяслав-Хмельницький, 2018), XII Міжнародній конференції «Національна ідентичність у мові і культурі» (Київ, 2019), III Міжнародній науково-практичній конференції «Людина і право в мові сучасних ЗМІ» (Одеса, 2019), III Міжнародній науково-практичній конференції «Фундаментальні та прикладні дослідження: сучасні науково-практичні рішення та підходи» (Ужгород, 2019), I Міжнародній науково-практичній конференції «Переяславська мовознавча толока» (Переяслав-Хмельницький, 2019), Міжнародній науково-практичній конференції «Мова, література і культура: актуальні питання взаємодії» (Львів, 2019), Міжнародній науково-практичній конференції «Стратегії розвитку та пріоритетні завдання філологічних наук» (Запоріжжя, 2019), III Міжнародному науковому форумі вчених «Схід – Захід» (Відень, Австрія, 2019), VI Міжнародній науковій конференції «Science progress in European countries: new concepts and modern solutions» (Штутгарт, Німеччина, 2019), VI Міжнародній науково-практичній конференції «Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи» (Конін, Польща, 2019), II Міжнародних Кронебергівських читаннях (Харків, 2019), Міжнародній науково-практичній конференції «Таврійські філологічні наукові читання» (Київ, 2020), Міжнародній науково-практичній конференції «Нове у філології сучасного світу» (Львів, 2020), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Лінгвістичне портретування сучасного соціуму» (Вінниця, 2012), Всеукраїнській науковій конференції «Лінгвостилістика ХХІ ст.: стан та перспективи розвитку» (Луцьк, 2013), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Українська мова і культура» (Київ, 2013), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Українська мова і культура у загальнослов'янському контексті» (Київ, 2014), Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції «Проблеми загальнокультурного і професійного розвитку майбутнього фахівця в системі неперервної освіти» (Переяслав-Хмельницький, 2014), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Четверті Бугайківські читання» (Ніжин, 2014), Всеукраїнській науково-практичній конференції з міжнародною участю «Мовні дисципліни в контексті розвитку вищої школи» (Харків, 2014), II Всеукраїнській науково-практичній конференції «Розвиток соціально-гуманітарної освіти і науки в контексті модернізації вітчизняної вищої школи» (Дніпропетровськ, 2014),

V Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми культури української мови і мовлення» (Острог, 2015), II Всеукраїнській науково-практичній конференції «Педагогічні традиції та інновації в сучасному освітньому просторі» (Мукачево, 2015), Всеукраїнських Грищенківських читаннях (Ніжин, 2019) та на щорічних звітно-наукових засіданнях кафедри української лінгвістики та методики навчання ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».

Публікації. Із теми дослідження опубліковано частини в колективній монографії «Лексика українських масмедіа» (за редакцією Марини Навальної, Переяслав-Хмельницький, 2019) (С. 145–168). Основні положення дисертації викладено в 39 одноосібних статтях, із них 22 статті у фахових виданнях України, 4 – у наукових періодичних виданнях за кордоном, 13 – в інших виданнях.

Структура та зміст роботи. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списків використаної літератури, використаних джерел, лексикографічних джерел та додатків. Загальний обсяг – 498 с., обсяг основного тексту – 391 с.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, визначено мету, завдання, методи дослідження, наукову новизну, об'єкт і предмет, з'ясовано теоретичне й практичне значення роботи; схарактеризовано джерела дослідження; подано інформацію про апробацію, обсяг і структуру роботи.

У **першому** розділі дисертації *«Дослідження субстандартної лексики в сучасній українській літературній мові на тлі публіцистики»* представлено аналіз і систематизацію наявних у мовознавстві новітніх теорій, методів та підходів у галузі вивчення субстандартної лексики, її походження, складників, функціонування.

У дисертаційній праці визначено концепції дослідження та вивчення термінологічного статусу субстандартної лексики, зокрема арго, жаргону, сленгу, суржику, територіальних діалектів у сучасній лінгвістиці.

Докладно схарактеризовано проблеми норми й кодифікації мови, які мають наукові традиції в лінгвістичних дослідженнях: визначення мовної норми й кодифікації, ознаки та особливості еволюції норми, типи норм, наприклад, формулювання поняття про мовну норму, типи й характер, представлені в роботах Л. В. Щерби, Д. М. Ушакова, С. І. Ожегова,

В. В. Виноградова, Л. І. Скворцова, Л. А. Введенської, М. І. Жовтобрюха, М. М. Пилинського, Н. А. Москаленко, С. Я. Єрмоленко, Г. І. Яворської та ін.

Спостереження лінгвістів дають змогу стверджувати, що на початку ХХІ ст. мовна мода сприяє процесу відхилення від літературної мови до нелітературної. Розхитування лексичних норм та активне використання субстандартної лексики засобами масової комунікації можна пояснити двома причинами: 1) свідомим використанням (як прийом) чи з метою креативності спілкування; 2) відсутністю комунікативної та мовної компетентностей у частині соціуму.

Установлено походження субстандарту та визначено термінологічний апарат субстандартної лексики.

У загальному значенні стандартом називають кодифіковану унормовану стандартизовану термінологію в науковій мові, унормовану літературну мову, мову художньої літератури. Термін *стандартна мова* вживають як синонім *літературної мови* через зближення термінів *літературна мова* і *мова літератури* для їхнього розмежування.

Субстандарт містить некодифіковану лексику, некодифіковані професіоналізми, що перебувають на межі субстандарту й нонстандарту. До мовного субстандарту належать групи лексики, які утворюють окремі відкриті підсистеми на всіх мовних рівнях, діалектна мова, мова фольклору тощо. Визнаючи роль триступеневої диференціації мови, важливість якої полягає в тому, що в цю модель можна ввести ті мовні елементи, які не мають чіткого функціонально-стилістичного статусу, ми визнаємо вдалим застосування в нашому дослідженні дихотомічної моделі *стандарт – субстандарт*, де останній містить ненормовані мовні елементи, протилежні нормованій літературній мові.

У роботі зазначено, що досі не існує єдиної думки щодо природи субстандарту. Проаналізувавши погляди зарубіжних і вітчизняних лінгвістів, вважаємо субстандарт мовним кодом, що має низку соціолексичних характеристик і перебуває між стандартом (мовною нормою) і нестандартном у системі мови, тобто субстандартна лексика – це нелітературний пласт лексики, що функціонує переважно в усному мовленні, вирізняється специфічним яскраво вираженим емоційно-експресивним, нерідко оцінним характером. Складниками субстандартної лексики в мові засобів масової комунікації є соціолектизми, територіальні діалектизми, суржикізми.

Визначено статус термінів *арго*, *жаргон* і *сленг* як основних складників субстандартної лексики. Відзначено умовний поділ між арго та жаргоном.

Арго – це стійкий, найменш рухливий пласт субстандартної лексики, призначений для закритих груп людей із метою таємного спілкування, найчастіше об'єднаних злочинними, кримінальними інтересами, або груп із криптолалічними функціями.

Жаргон – це субстандартна лексика, що функціонує в межах неформального спілкування відокремленими групами, які використовують її в загальних інтересах носіїв мови. Основними різновидами є *соціально-професійний жаргон і молодіжний жаргон*.

Сленг – це субстандартна лексика, поширена у сфері розмовного мовлення, не обмежена належністю до групи (соціальної або професійної), легко впізнавана учасниками комунікації. Елементи сленгу надзвичайно рухливі в межах субстандарту, їх використовують у неформальних сферах спілкування для вираження емотивності, експресивності, комунікативності.

Вагомим складником субстандарту визначено суржик, який віддзеркалює процеси мовної політики останніх часів, зокрема тривалої насильницької русифікації та її непрогнозованих наслідків.

Суржикізми репрезентують ненормативне українське мовлення, яке містить значну кількість запозичень з російської мови, оформлених за нормами української. Його походження дослідники пов'язують з недостатнім умінням білінгвів користуватися двома мовами, які паралельно функціонують у певному соціумі.

Територіальні діалектизми – слова, що вживають як засіб спілкування між людьми певної території; функціонують переважно в усному мовленні, оскільки і сам діалект – це переважно усна розмовно-побутова мова жителів переважно сільської місцевості.

У **другому** розділі дисертації «*Жаргон та сленг у мові українських засобів масової комунікації*» окреслено критерії класифікації субстандартної лексики, здійснено тематичну класифікацію жаргонізмів та сленгізмів, які активно функціонують у мові українських засобів масової комунікації.

Тематичний аналіз є універсальним методом дослідження субстандартної лексики. Провідним критерієм визначаємо поняттєво-тематичний (ідеографічний) підхід, який передбачає поділ слів на групи за предметним або поняттєвим співвіднесенням із тією чи тією реалією. Цей критерій дав змогу виявити найактивніші тематичні сфери субстандартної лексики.

Висока частотність тематичної лексики в публіцистичних текстах указує не тільки на наявність певної тематики, але і її актуалізацію. У відібраних контекстах тема була актуалізована за такими параметрами: 1) лексична

виокремленість (повтор тематичного слова в публіцистичних текстах, різні види лексичних зв'язків тематичного слова); 2) застосування стилістичних прийомів із метою виокремлення тематичної лексики, що відображають специфічну організацію мовних засобів, використаних задля виразності публіцистичних текстів.

Установлено, що найчастотнішими тематичними групами жаргонізмів, які функціонують у мові українських засобів масової комунікації, є: 1) «Кримінальний світ»; 2) «Бізнес і гроші»; 3) «Алкоголь. Наркотики»; 4) «Стосунки між людьми»; 5) «Психічні і фізичні стани»; 6) «Оцінка. Якість»; 7) «Армія. Військова служба»; 8) «Мовлення»; 9) «Розваги».

Тематична група **«Кримінальний світ»** репрезентує лексику, яка відображає кримінальну сферу життя (особи, дії, об'єкти, місця). Напр.: жаргонізм *сходняк* функціонує в різних варіантах значення, напр.: *Співробітники правоохоронних органів затримали 12 кримінальних авторитетів, які приїхали на «сходняк» у Дніпропетровськ* («Українська правда», 04.05.2016); *Сходняк Садового у Львівській міській раді* (заг.) («Україна молода», 09.02.2017); *Ви думаєте, що власники телеканалів не намалюють нам чергового месію, якого оберуть на своєму сходняку в якому-небудь Відні* («День», 12.12.2017).

У тематичній групі **«Гроші. Бізнес»** визначено жаргонізми *відбити*, *відбитися*, *впарити*, *відкат*, утворені різними морфологічними способами, серед яких найпродуктивніший, характерний для дієслів-жаргонізмів, – префіксація. Вони мають значення «продати товар, повернути вкладені в нього гроші», напр.: *Чи вдалося Україні відбити витрачені на проведення Євробачення гроші* (заг.) («Фінанси», 13.05.2018). Часте використання аналізованих жаргонізмів сприяє поступовому їх переходу до розряду нормативних лексико-стилістичних засобів.

Жаргонізми тематичної групи **«Алкоголь. Наркотики»** широко представлені в мові публіцистики, напр.: похмілля – *бодун* – «погане самопочуття після п'ятики; алкогольно-абстинентний синдром, похмілля», може означати сильне алкогольне сп'яніння, а також стан, коли велика рогата худоба безглуздо мукає й мотає головами, що пов'язано з походженням розмовної лексики *бодун* (велика рогата худоба). Стійка словосполука з *бодуна* має значення «у стані алкогольного похмілля». В аналізованих контекстах відбувається розширення значення жаргонізованої словосполуки, простежуємо втрату семи «алкоголь», а словосполука набуває значення «незрозуміла причина якихось дій», напр.: *Дійсно, події суботи-неділі на Донбасі і в Харкові*

могли спричинити затуманення, втрату орієнтирів, неадекватність реакції і сприйняття. *Коротше кажучи, класичне похмілля. У народі просто – бодун* («Кореспондент», 14.04.2014); *З якого бодуна чіпати Філарета, коли він років десять тому назад сказав, що, і він і всі вищі священники були агентами КДБ, питання в тому, хто заявив, що він є агентом КДБ чи ФСБ* («Gordon.ua.com», 01.07.2019).

У тематичній групі **«Оцінка. Якість»** переважають негативні значення й оцінки людей – зневага, презирство та осуд. Зокрема, жаргонізм *доходяга* має декілька значень: «ув'язнений, доведений до крайнього ступеня виснаження»; «виснажена людина». За допомогою суфікса **-яг-(а)** утворюються жаргонні іменники із значенням особи. Емоційна оцінка може варіюватися від захоплення до зневаги, що визначено контекстом, напр.: *От і виходить, що українська культура – це доходяга, якій кожен може сказати: «Стоянку скоротили. Сама-сама, Віруню».* Цитата з відомого радянського фільму *«Вокзал для двох»* («День», 28.10.2015); *Ось куди йдуть наші податки – на розслідування таких, з дозволу сказати, справ, от, уміють же працювати доходяги <...> в погонах!* («Апостроф», 11.08.2018).

Жаргон, окрім оцінної та експресивної, також виконує ідентифікаційну функцію, що полягає в потребі людини показати свою належність до конкретного соціуму. Жаргонні одиниці функціонують у текстах, об'єднаних у тематичну групу **«Стосунки між людьми»**. У цьому випадку вибір певного соціолектизму пов'язаний із метою досягнення ефекту зневажливості до описуваних реалій, мовної експресії та іронічного ставлення, а також зміною психологічного ставлення людей до мови. Отже, мовці виражають протест проти буденності й заштампованості мовних засобів сучасної публіцистики.

Жаргонізм *кидати* та похідна лексема *кидалово* позначають дії, які можуть бути спрямовані як проти групи людей, так і проти однієї людини, і мають негативну конотацію на позначення антисупільних вчинків та стосунків між членами суспільства. Жаргонізм *кидати* позначає «виманювати за допомогою махінацій значні суми грошей; обдурювати когось», напр.: *Він працює лише під вибори і може, звісно, настригти бабла, а що потім робити? Та й замовники такі, що завжди можуть кинути* («Україна молода», 05.02.2019). Простежуємо тенденцію до функціонування кримінального жаргонізму *кидалово*, у якому суфікс **-ов-(о)** має виразне російське походження: *Ми теж погралися, заплативши за «кидалово»* («День», 12.10.2018); *А що*

в минулому наших лідерів: *купи-продай, підстав, обдури, схеми, розводки, кидалово* («День», 25.03.2016).

Мова українських медіа характеризується активним вживанням жаргонізмів тематичної групи **«Військові предмети, дії та стани»**. Військовий жаргон у повному обсязі в період військових дій набуває характеру не вузько спеціальної мовної категорії, а значно ширшої, що проникає майже в усі функціональні стилі сучасної української літературної мови й у розмовне мовлення зокрема.

Особлива функція в жаргоні військових належить дієслову, зокрема функція підсилення. Досить часто жаргонні дієслова щось підкреслюють чи гіперболізують. Лексему *вклепати* у відповідних словниках подано зі значенням «зробити щось інтенсивно (*вдарити, випити*)»: *вклепати по морді, вклепати наряд, вклепати по сто грам*, напр.: *Дмитро має поранення, яке не дає можливості **вклепати** з двох рук, щоб мало не показалось...* («Новинарня», 03.12.2017); *рвати* в жаргоні означає «роздерти, вирізати, припинити», що зафіксовано в мові військових, напр.: *Щодо офіцерського складу, то вони переважно добре ставляться до своїх підлеглих (у нас діюча бойова частина) і готові **рвати** будь-кого за них* («Україна молода», 22.02.2017).

В останнє десятиріччя в мові публіцистики помітно зросла кількість жаргонізмів тематичної групи **«Психічні і фізичні стани людини»**, що вживають у мові на позначення психічного стану, для передавання емоційного, почуттєвого, розумового, інтелектуального стану, зумовленого впливом навколишнього світу. Використання жаргонізмів на позначення психічного стану слугує для вираження ними ставлення автора до реальної дійсності, емоцій тощо. За допомогою цих слів автори описують або оцінюють психічні, розумові якості, психічні відхилення, розумову діяльність тощо.

Жаргонізми цієї тематичної групи утворені образним прийомом метафоризації, який ґрунтується на когнітивно спрощеному зіставленні порівнюваних явищ. Зібраний корпус фактичного матеріалу засвідчує низку таких лексем: *зав'язати, відкосити, закосити, замести, запудрити, застукати, ішачити, проколотися, обламатися, відмитися, полоскати* тощо. У лексемах, що емоційно характеризують дії людей, переважають жаргонізми з пейоративною оцінкою. Саме до таких належить жаргонізм *зав'язати*, що має значення «покінчити назавжди зі злочинним життям». Він утворений шляхом метафоризації від літературної нейтральної лексики *зав'язати*. В українській публіцистиці фіксуємо жаргонізм у публікаціях про здоров'я, навчання, шкідливі звички, напр.: *Армані міг зробити кар'єру лікаря, однак, після двох*

років навчання у престижному медичному університеті молодий парубок із П'яченци *зав'язав* з цією справою («УНІАН», 04.11.2015); Актор, який після розлучення *зав'язав* з алкоголем, щотижня ходить на терапію («УНІАН», 11.01.2018). В аналізованих контекстах жаргонізм розширив своє значення, утративши сему «злочинне життя», а лексема набула значення «покінчити назавжди з будь-якою справою, переважно негативною».

Фіксація жаргонізмів тематичної групи **«Розваги»** зумовлена поєднанням стандарту та експресивності слова. Висока частотність використання слів, які належать до сфери розваг, хобі, проведення вільного часу, пояснено тим, що ці сфери є найближчими для життя молоді. Жаргонізмам аналізованого різновиду притаманні яскравість, гумор, іронія, влучність та дотепність.

До цієї тематичної групи входять жаргонізми, що стосуються сфери музики. Лексема *понса* має значення «популярна естрадна музика низького художнього рівня». Лексема походить від англ. *pop* – популярна музика й має неохвальну конотацію: невибаглива, невишукана, досить часто вульгарна. На основі метонімічного перенесення назви (музичний твір – виконавці музичного твору) утворилося нове значення – виконавці поп-музики, напр.: *На ювілейному «греммі» у Нью-Йорку тріумфувала латиноамериканська понса* («Україна молода», 29.01.2018).

У тематичній групі **«Спілкування»** переносні значення в кримінальній метафорі найпродуктивніше розвиваються за певною подібністю дії чи стану. На основі прямих значень дієслів у мові кримінального жаргону розвиваються інші лексико-семантичні варіанти. Наприклад, пряме значення дієслова *гнати* – «змушувати рухатися у певному напрямку», а його переносне значення утворене за подібністю дії. Жаргонізм *гнати* має декілька значень: «1. Здійснювати пограбування; 2. Повідомляти сумнівну інформацію». Існує низка жаргонізованих словосполук із дієсловом *гнати*: *гнати хвилю* – «приваблювати увагу до -когось, -чогось, сіяти паніку»; *гнати дуру* – «удавати із себе дурня, який не розуміє чогось», пор.: *Це було тоді, коли ти дуру гнав* («Новинарня», 26.07.2015); *Це з часів, коли Табачник сидів у кріслі Міністра освіти, а у ФБ, і не тільки там, гнав хвилю такий собі поведений на «русскамі міре» фрік Чаленко* («Детектор медіа», 24.04.2017).

Сленгізми в мові сучасних засобів масової комунікації класифіковано за тематичними групами: 1) «Мовлення»; 2) «Емоції, бажання, психічні стани»; 3) «Поведінка»; 4) «Назви частин тіла»; 5) «Авто»; 6) «Розваги. Відпочинок»; 7) «Спорт, уболівальники»; 8) «Алкоголь»; 9) «Хлопець, чоловік».

У тематичній групі «**Мовлення**» зафіксовано сленгізми з негативною конотацією для позначення місць зустрічі, спільного проведення часу та переговорів. Перехід кримінальної жаргонізованої словосполуки *забити стрілку* до сленгової комунікації супроводжуваний частковою втратою кримінальних соціосем і надає контекстам жартівливої чи іронічної експресії. У такий спосіб відбувається адаптація кримінального жаргонізму в молодіжній субмові. Сленгізм *стрілка* зафіксований зі значенням «зустріч, побачення», напр.: *Минулий саміт в Парижі, як і майбутню зустріч в Берліні, він називає бандитською стрілкою* («Главком», 05.01.2020); *Дуже хочеться відбитися і перевести стрілки. На кого завгодно, хто першим трапиться під руку* («День», 21.09.2018).

Тематична група «**Емоції, бажання, психічні стани**» містить окремі підгрупи: байдуже/небайдуже ставлення до реальних подій чи явищ; благополуччя/неблагополуччя; позитивні й негативні емоції.

Сленгізм *кіпіш* зафіксований із значенням «сильне збудження, хвилювання, метушня», напр.: *Ми кіпіш влаштуємо на увесь світ, каже заступник голови Спілки кінематографістів Сергій Тримбач, 68 років* («Газета по-українськи», 14.05.2019). У контекстах або за певної ситуації мовлення сленгізм *кіпіш* порушує лексико-стилістичні норми публіцистичного тексту.

Найширше в мові сучасної публіцистики представлена тематична група «**Поведінка**», що охоплює такі підгрупи: назви бійок та дій в ситуації агресії; взаємини між людьми, стосунки, стратегії і тактики поведінки; помилкові й неправильні дії; назви осіб, які мають неадекватну поведінку; назви неадекватної поведінки.

Лексема *махач* не зафіксована словниками субстандартної лексики, але характеризується частотним уживанням у мові публіцистики зі значенням «бійка», напр.: *У Словаччині відбулася масштабна бійка між українцями та ромами. Під час «махача» в хід йшли навіть лопати і лом. Є постраждалі* («Znaj.ua», 12.11.2019); *Такого махача Рада давно не бачила!:* чоловіки з чубами і у вишиванках побилися у ВР («Радіотрек», 11.12.2019). Ознак розмовності та стилістичної зниженості сленгізму *махач* надає суфікс *-ач-*, що активно функціонує в усному розмовному мовленні. Найбільшого негативно-оцінного вияву сленгізм *махач* набуває в суспільно-політичних темах на позначення бійки, має негативну конотацію, а також передає несхвальну оцінку подій, які відбуваються в державі.

Сленгізми тематичної групи «**Назви частин тіла**» описують зовнішність людини, характер, стиль поведінки, професійну діяльність, стосунки

з протилежною статтю, сім'єю, дітьми. Аналізовані сленгізми експлікують ідею відхилення від норми, передають уявлення про явища, що засуджуються суспільною думкою, і часто використовують з відтінком іронії, приниження та глузування.

У «Словнику сучасного українського сленгу» сленгізм *фізія* зафіксовано із значенням «фізіономія, обличчя», напр.: *Що більша фізія – то багатше підприємство* («Газета по-українськи», 03.09.2013). Такі лексеми мають негативну оцінку й можуть бути образливими для реципієнта.

Визначено тематичну групу сленгізмів «**Авто**». Маючи на меті вплинути на аудиторію, автори публікацій використовують номінації, активно вживані в сучасному суспільстві та зрозумілі молодим читачам, зокрема сленгізм *мерин* – «автомобіль марки “Mercedes”», напр.: *Схоже, «нульцевий» Mercedes займе в сімейному гаражі місце позапоясовика, який вказаний у декларації Луценко за 2016 рік. Той «мерин» вартував 1,7 мільйона гривень* («Високий Замок», 18.05.2017).

Завдяки сленговій одиниці *мерс* – «автомобіль марки “Mercedes”» журналісти прагнуть чітко й доступно донести інформацію та передати своє ставлення до описуваних подій, а також це один із засобів мовної економії, напр.: *Перекочувавши з громадської діяльності у політику, колишня виконавчий директор Інституту масової інформації Вікторія Сюмар теж змінила свій поношений «мерс» на круте Audi Q3* («Високий Замок», 06.05.2015).

У складі тематичної групи «**Розваги, відпочинок**» виокремлюємо сленгові назви на позначення процесів, пов'язаних з активним і пасивним відпочинком. Функціонування нових номінацій зазвичай є відповіддю на запит соціуму. Високу частотність використання має сленгова лексема *розслабон*, зафіксована зі значенням «те, що допомагає розслабитися; відпочинок». Сленгова експресія створюється за допомогою суфікса **-он-** у випадку, якщо він приєднується до нейтральної основи. Це слугує не тільки засобом привабливості уваги читачів, а ще й чинником дії на формування смаків сучасної молоді, напр.: *Курортний настрій депутатам, які у передчутті літніх канікул уже перейшли на режим «розслабон», одним махом перебили* («Високий Замок», 22.06.2017).

Матеріали спортивної тематики зосереджені на спеціальних поняттях і термінах, тому перед журналістами виникають проблеми: як уникнути офіційної термінології й урізноманітнити мовну форму власних дописів. Поставлені проблеми розв'язують різними способами, мета яких полягає в заміні офіційної назви неофіційною, що простежуємо у функціонуванні

сленгових одиниць тематичної групи «**Спорт, уболівальники**». Наприклад, фіксуємо сленгізм *барса* (ФК «Барселона», Іспанія): *Останнім поєдинком 55-річного фахівця на чолі каталонського гранда став півфінал Суперкубка Іспанії, де «Барса» поступилась «Атлетіко» (2:3)* («Газета по-українськи», 14.01.2020).

Сленгові одиниці тематичної групи «**Алкоголь**» позначають спиртні напої, процеси уживання алкоголю та їхні наслідки, що містять інтенсифікований негативний компонент. Деякі лексеми сленгу семантично дублюють поширені в інтержаргоні одиниці, типологічно спільні з кримінальними жаргонізмами. До таких належить сленгізм *бухло* – «випивка», що надає текстам негативного емоційно-оцінного значення, впливає на формування поглядів читача, формує ставлення до певних фактів, напр.: *Мешканець Ратнівщини, прикриваючись учасником бойових дій, збирав гроші «на бухло»* («Газета по-українськи», 31.07.2019).

Тематична група сленгових одиниць «**Хлопець, чоловік**» із позитивним компонентом оцінки в значенні невелика в кількісному співвідношенні. Ці сленгові одиниці несуть значне експресивне навантаження, їх завдання не так у номінації, як у вираженні ставлення до суб'єкта подекуди з іронічним значенням. За допомогою сленгізмів засоби масової комунікації характеризують осіб чоловічої статі за визнанням у суспільстві, авторитетом і значущістю. Активно функціонує в мові публіцистики сленгізм із позитивною конотацією *продвинутий* – «прогресивний, модний, сучасний», напр.: *«Продвинутому» вчителеві чи директорові школи не треба давати методичних рекомендацій чи інструкцій* («Газета по-українськи», 20.12.2018).

Англiцизми традиційно становлять найчисельнішу групу запозичень у лексичній системі сленгу. Ілюстрацією цього слугує зібраний корпус фактичного матеріалу, не зафіксований лексикографічними джерелами. Стилiстична маркованість запозичень зумовлена їхнім незвичним звучанням і графікою, зокрема лексема *дабстеп* (англ. *dubstep*) має значення «жанр музики, який виник на початку 2000-х років у південному Лондоні як одне із відгалужень геріджа», напр.: *Півроку тому Еділін вирішили освоїти дабстеп. Дівчинка просто шукала цікаві їй записи в інтернеті і почала повторювати побачене* («Сьогодні», 09.02.2016).

Простежено тягнучість тенденції до зростання кількості запозичень, серед яких домінують англiцизми. Аналізовані приклади нерідко підтверджують невинуваті запозичення з англійської мови, які мають

еквіваленти в українській мові та принагідно можуть бути замінені українськими відповідниками.

Третій розділ дисертації *«Стилістичний потенціал суржикізмів у мові масмедіа»* присвячено аналізу функціонування суржикізмів у мові засобів масової комунікації, розглянуто експресивізацію мови сучасної публіцистики засобами суржику, констатовано, що суржикізми – засіб пейоративної оцінки.

У публіцистиці суржик значно поширився, з одного боку, у зв'язку зі зняттям відповідних редакторських обмежень, а з іншого – його використовують зумисне як гумористичний засіб «напівмовності» героїв публікацій, для передавання ступеня мовної культури відомих осіб тощо. Власне українсько-російський суржик, який найширше представлений у мові вітчизняних масмедіа, дослідники поділяють на різні типи та характеризують їх.

Визначено, що в масмедійних текстах українсько-російський суржик виконує такі функції:

1) номінативну функцію. Серед елементів суржику є слова, що використовують на позначення тих предметів і явищ, відповідників яких журналіст або не знає, або свідомо використовує росіянізми;

2) експресивно-оцінну функцію. Більшість суржикових елементів мають чітко виражене емоційно-експресивне забарвлення. Свідоме вживання суржику в мові публіцистики є стилістичним засобом створення комічного, глузливого, іронічного ефекту;

3) функцію відтворення мовної характеристики. Суржик використовують у засобах масової комунікації і як спосіб передавання чужої мови.

Підтверджено, що найпоширенішою є функція створення певного емоційно-психологічного настрою, яка ще зовсім недавно перебувала на периферійних позиціях. Така функція характерна і для загальної ситуації, і для кожного масмедійного продукту зокрема.

У реферованому розділі доведено, що суржик є одним із засобів негативної оцінки, умисно вжитий для характеристики осіб, їхньої поведінки, а також як засіб висміювання учасників комунікативного процесу. Розкутість у використанні мовних засобів сприяє не тільки емоційності та експресивності журналістського матеріалу, але й позначається на якості журналістського тексту – друкованого, аудіюваного чи візуалізованого.

Закцентовано увагу на тому, що такі видання, як «Газета по-українськи» та «Gazeta.ua» перенасичені суржикізмами – по кілька в одному реченні. Схарактеризовано суржикізми за вісьмома тематичними групами:

1. «Сільське життя, стосунки між селянами, господарювання в селі».
2. «Перевезення пасажирів, вокзал».
3. «Здоров'я та способи лікування».
4. «Комунальні послуги, ціни, торгівля, заробітки».
5. «Працевлаштування, сфери трудової діяльності».
6. «Сімейні стосунки, виховання, приватне життя».
7. «Ідеологія, вибори, релігія».
8. «Відпочинок, захоплення, розваги».

Мова сучасних масмедіа зазвичай переповнена суспільно-політичною лексикою, але в повсякденному спілкуванні учасники мовленнєвого процесу користуються суржикізмами, пор.: *Московський батюшка хрестив, московський і похоронить* (заг.) ... *Чоловік у білих брюках і футболці сидить на бруківці. – Прошло б. Навіщо людей дьоргати, озивається до дружини. Волонтер із надписом «Червоний Хрест» міряє йому тиск. 140 на 80, зависокий* («Україна молода», 31.07.2018).

Констатовано, що проблема мовного суржику має цілу низку об'єктивних передумов, зокрема історичного характеру, пов'язаних із російським чинником. Суржик становить загрозу для нормативного функціонування української літературної мови, яка й досі перебуває під тиском російської. Використання суржикових одиниць у мові засобів масової комунікації – постійне явище, що має на меті відтворити мовлення російськомовних чиновників, зросійщених громадян, жителів сільської місцевості. Однак такі засоби загалом засмічують, вульгаризують мову засобів масової комунікації.

У **четвертому** розділі дисертації «*Динаміка та стабільність діалектизмів у мові засобів масової комунікації*» проаналізовано функціонування територіальних діалектизмів у мові українських масмедіа.

Загалом для діалектної лексики характерна зниженість частоти вживання й втрата семантичного навантаження, що сприяє переходу діалектизмів до пасивного лексичного запасу. Сучасні українські засоби масової комунікації (особливо регіональні) репрезентують різні тематичні групи діалектної лексики, зокрема етнографізми. Вони не тільки номінують одяг і взуття, страви і напої, предмети побуту, а й описують епоху, створюють певний емоційний фон, подекуди передають соціальний та індивідуальний образ героїв публікацій.

Здійснено тематичну класифікацію діалектної лексики у мові засобів масової комунікації за тематичними групами.

Діалектизми тематичної групи «**Назви одягу та взуття**» репрезентовані такими лексемами: *сардак, сердак* – «рід верхнього теплого короткого сукняного одягу», пор.: *«Ні, я таки піду і перевдягнусь. Президента треба зустрічати урочисто. Одягну вишивану сорочку і **сердак**», – каже старенька жінка, що теж приїхала ровером, щоб побачити президента* («Укрінформ», 02.08.2019).

Діалектизми виконують функцію стилістично-нейтральної лексики, за допомогою якої українські журналісти правдиво й точно відтворюють події, називають реалії, що характеризують більш чи менш віддалений від сучасності історичний період. У тематичній групі «**Назви побутових і господарських предметів**» представлена лексема: *рурка* – «труба малого діаметру», напр.: *Панянки, які не хотіли палити волосся гарячою **руркою**, використовували перевірені часом папільйотки* («Правда», 22.09.2019).

Одна з найважливіших частин матеріальної культури українського народу – це страви, напої, продукти харчування, тому тематична група «**Назви страв та напоїв**» широко представлена в українських масмедіа. Для зазначеної тематичної групи характерна не тільки стійкість і наявність значного шару лексики, але й зміна в часі аж до повного зникнення, що потребує уважного фіксування її складників. У сучасній публіцистиці виявлено діалектизми: *пляцок*, що функціонує у двох значеннях: «1) картопляник; 2) млинець із тіста, замішаного на вареній картоплі», напр.: *Сідаєш за стілик на березі тихого струву, споглядаєш, як полює на жаб і дрібну рибу чапля та наминаєш смачнющі **пляцки** з тертої бульби* («Гал-інфо», 05.08.2019); *бриндза* – «сир з овечого молока», напр.: *Традиційно, тут можна придбати найрізноманітнішу продукцію від гуцульських сироварів: **бринзу**, будз та вурду* («Укрінформ», 23.07.2018).

Діалектизми не тільки набувають стилетворчого статусу, а й формують ядро матеріалу, побудованого на межі розмовного й публіцистичного стилів. Автори публікацій демонструють, як діалектна лексика, що репрезентує тематичну групу «**Назви посуду**», створює естетично правильний образ реальності, реконструює та перейменовує предметний світ. Як діалектні назви у «Словнику української мови» зафіксовані лексеми *пательня* – «сковорода», напр.: *Цибулю для юшки варто припекти на сухій **пательні** або над газом – буде цікавіший смак* («Zaxid.net», 22.05.2018) та лексема *бербениця* – «діжечка, барило», напр.: *Раніше її витримували до року – гуцули закладали бриндзю у дерев'яні гелетки чи **бербениці**, споживали протягом року до наступного*

сезону, вона через пару місяців набуває специфічної гостроти («Укрінформ», 20.10.2018).

Установлено, що найбільш диференційованими є діалектизми тематичної групи **«Особливості поведінки, характеру, темпераменту, інтелекту»**. З'ясовано, що саме вони є засобами розкриття характерів персонажів, експліковано та імпліковано вказують на їхні позитивні чи негативні риси характеру. Негативне значення й соціально забарвлену семантику має діалектизм *гиркатися* – «сваритися», який позначає сутички, дорікання та образи, напр.: *Пам'ятаю, як Янукович гиркав на свого охоронця* («Радіо Свобода», 05.08.2017); *А що ви мене фотографуєте? 2 долари фото, – гиркає чоловік з-під прапора профспілок і відвертається* («Українська правда», 19.08.2016). Діалектизми цієї тематичної групи в мові масмедіа виконують передусім оцінну та експресивну функції, є виразними засобами стилізації неофіційного та невимушеного спілкування, а своєю експресивністю привертають увагу читача. Результати досліджень діалектизмів підтверджують, що стилістично марковані слова в публіцистичних текстах – один із найбільш ефективних засобів досягнення експресивності, переважно пейоративної, тому ними часто послуговуються журналісти.

Результати дослідження узагальнено у **висновках**.

Погляди на активізацію субстандарту як негативного деструктивного явища в сучасній лінгвістиці поступово змінюються визнанням об'єктивного характеру цього процесу як невід'ємного від процесів демократизації й лібералізації життя соціуму.

Дослідження мовного субстандарту як результату взаємодії загальної культури, субкультури й мови дає змогу проаналізувати особливості інтерпретації важливих елементів мовної картини.

Традиційно субстандарт відображає суспільну свідомість людей, які належать до певного соціально-демографічного чи професійного середовища. Субстандарт – це соціальне явище, що завжди існувало в мові, розвивалося в ній, змінювалося й оновлювалося як динамічна мовна форма. У сучасному мовознавстві існують розбіжності у визначенні цього поняття. Поміж науковців немає одностайної думки щодо формулювання субстандарту в мові, а також щодо розмежування між його лексичними шарами. З огляду на це субстандарт розуміємо як мовну підсистему, що перебуває між стандартом (мовною нормою) і нестандартном у мовній системі та представлена низкою соціолінгвістичних характеристик, а субстандартна лексика є нелітературним

шаром, який переважає в усному мовленні, вирізняється специфічним яскраво вираженим емоційно-експресивним, нерідко оцінним характером.

Очевидним результатом досліджень лінгвістів із приводу нормалізації мови є сформовані уявлення про безліч норм та їхню ієрархію. Субстандарт взаємодіє з усіма типами норм, окрім норми системної.

На лексичний склад мови загалом і на нормативність мовних одиниць зокрема впливають різні позамовні чинники, серед яких найважливіші – зрушення в соціальній структурі; бурхливий розвиток засобів масової комунікації, у результаті чого писемну мову все активніше замінюють усною публічною; темп розвитку, зумовлений швидким темпом розвитку самого соціуму (розвиток науки і техніки, поява в повсякденному житті побутової та офісної техніки закордонного виробництва); необхідність номінації явищ, нехарактерних для попередніх років, активізація суспільно-політичних процесів, бажання висловити експресію будь-якими засобами; потужний вплив англійської мови на українську, що інтенсифікує процеси запозичення; неконтрольований процес спілкування молоді через соцмережі; історичні та суспільно-політичні перетворення в житті суспільства; соціальний фактор, виражений у суспільних принципах політичної та індивідуальної свободи, яка призвела до лібералізації та частої недбалості використання мовних норм; глобалізація та масові міграційні процеси.

З'ясовано, що субстандарт протиставлений нормі, яка є частиною мовної системи, і в результаті прескриптивної метамовної комунікації має оцінку «правильна». Норма активно взаємодіє із субстандартною реалізацією мови, через що ті самі елементи мови, перебуваючи під впливом власне лінгвістичних та соціальних і психологічних умов їх втілення, можуть по чергову функціонувати як нормативні і ненормативні. Зважаючи на потреби, наявні в мові, субстандарт проникає в загальномовну систему, генеруючи окремі структурні утворення.

Уважаємо, що субстандартна лексика – ненормативний складник сучасної української мови, який найбільше реагує на нові тенденції мовного розвитку, адже не має зв'язку з усталеними нормами, основна функція яких полягає в утримуванні стабільності мовної системи, що в процесі мовної еволюції вступає в протиріччя з динамікою розвитку мови, унаслідок чого відбуваються зміни або коригування норми. Взаємодіючи з нормативною частиною мови, субстандартна лексика активно впливає на неї, у результаті чого відбувається входження елементів субстандарту в літературну мову, виникає своєрідна

«легалізація». Найбільш виразно ці процеси простежуються на рівні лексики, яка є найдинамічнішим шаром загальнонаціональної мови.

Спираючись на різні концепції та критерії класифікації, розрізняємо субстандартні одиниці з погляду стилістичної зниженості, властивих субстандарту соціальних характеристик, функційності. У нашому дослідженні найважливішими є такі різновиди: соціальні і територіальні діалектизми, суржикізми. Розподіл між різними складниками субстандарту в мові публіцистики – соціолектами, територіальними діалектами та суржигом нестійкі й взаємопроникні, що ускладнює розмежування субстандартних номінацій.

Субстандартом у засобах масової комунікації вважаємо всі лексичні елементи, які посідають проміжне місце між мовним стандартом та нестандартом і мають такі характеристики, як оцінність, соціальна й територіальна обмеженість, стилістичне забарвлення, експресивність і низку інших ознак у контексті публіцистики.

У сучасному мовознавстві немає єдиної прийнятої класифікації соціальних діалектів, існує й нестійка термінологічна база, адже лінгвісти часто послуговуються власними визначеннями понять. Однак вибір того чи того терміна найчастіше засновано на специфічних функціях. Зазвичай, термін *арго* експлікує таємну функцію субстандарту, термін *жаргон* – негативну прагматику, пов'язану з певними явищами (найчастіше спостерігається тенденція до втрати негативу), а термін *сленг* – найбільш пристосований для позначення загального зниженого варіанту загальнонаціональної мови.

Застосування жаргонної лексики зумовлює формування диглосії в мові її носіїв. Жаргон – це соціально маркований субкод у системі загальнонаціональної мови, а також він має ситуативне обмеження, це субкод повсякденного спілкування.

Концептуальним для дослідження було встановити, що до найчастотніших тематичних груп жаргонізмів, які функціонують у мові засобів масової комунікації, належать: 1) «Кримінальний світ»; 2) «Бізнес і гроші»; 3) «Алкоголь. Наркотики»; 4) «Стосунки між людьми»; 5) «Психічні і фізичні стани»; 6) «Оцінка. Якість»; 7) «Армія. Військова служба»; 8) «Мовлення»; 9) «Розваги». Саме ці тематичні групи відображають основні сфери зацікавлення сучасних носіїв мови та відповідні номінації.

Аналізованим тематичним групам властивий процес розширення семантики слова та наявність елементів значення, що містять вказівку на належність денотата до криміналу, а також семи «алкоголь», «наркотики»,

«вбивство» можуть нейтралізуватися. При цьому жаргонні одиниці, які в публіцистиці використовують частіше, втрачають свою новизну й експресивність.

Більшість жаргонних одиниць часто номінують пейоративні дії чи стани. Виражаючи негативну оцінку, вони надають мовленню не тільки згрубілого характеру, але й часто саркастичного, іронічного, фамільярного забарвлення. Для жаргонізмів характерним є те, що вони часто знижують образ об'єкта оцінки, при цьому створюючи ефект мовленнєвої агресії. Жаргонна лексика серед мовців нерідко пов'язана з негативною емоційно-експресивною оцінкою, і саме з такою настановою її використовують у публіцистиці безвідносно до тематики публікацій. Фіксуємо процес зміни стильових норм публіцистичного стилю, які спричиняють розкутість, свободу й набувають ознак розмовності.

У текстах соціально-політичної, економічної, військової тематики активно функціонують жаргонізовані словосполучення, які є засобом образної, а отже, і влучної характеристики конкретних негативних рис, якостей і характеристик героїв публікацій. За допомогою словосполучень із великою емоційно-експресивною силою засуджують егоїзм, жадібність, цікавість, настирливість, і саме вони поширюють та закріплюють в мові публіцистики розмовні конструкції.

Тематичний поділ жаргонізмів вирізняється домінуванням тем «Стосунки між людьми» (20,2%), «Алкоголь. Наркотики» (14,5%), «Оцінка. Якість» (13,5%). Актуальними для мови сучасної публіцистики є теми «Кримінальний світ» (11,9%), «Гроші. Бізнес» (11,4%), «Психічні і фізичні стани» (11,4%). Найменшою чисельністю відзначено тематичні групи «Розваги» (4,1%) і «Спілкування» (4,1%).

Значна частина жаргонізованих словосполук виходить за межі жаргону й переходить у фонд загальноновживаної лексики, широко проникаючи в усне мовлення та мову засобів масової комунікації. Кожна з таких словосполук підпорядкована конкретній авторській думці й надає висловленню емоційного забарвлення, несучи відповідне стилістичне навантаження.

У сучасних текстах засобів масової комунікації спостерігаємо активне функціонування жаргонної лексики та входження її в різні сфери мовної комунікації, серед яких виокремлюємо такі: криміналізація суспільної свідомості, посилення позицій кримінального світу, зняття табу з аргі, лібералізація суспільних стосунків, відсутність ефективних лексичних еквівалентів у сучасній унормованій мові.

Жаргонізми в текстах засобів масової комунікації, з одного боку, є текстотвірним елементом, а з іншого – засобом впливу на адресата. Насиченість публіцистики жаргонізмами засвідчує тенденцію до входження жаргонної лексики в загальноновстановлені норми сучасної української мови. Сучасний етап розвитку загального жаргону характеризується експансією одиниць, що генетично належать до кримінального середовища, але вже втрачають свою соціальну закріпленість, хоча подекуди зберігають асоціації з кримінальним світом.

Мові засобів масової комунікації притаманне активне поширення сленгових одиниць. Переважна частина сленгізмів має яскраво виражену негативну експресію, згрубілість, вульгарність, що є найвагомішими семантичними ознаками. Частотність окремих сленгових одиниць у мові сучасної публіцистики свідчить про їхню особливу стилістичну роль. Саме через їх використання подають інформацію про інтенції мовця, його бачення світу і ставлення до навколишньої дійсності. Експресивні сленгові одиниці, унаслідок постійного використання не тільки в розмовному мовленні, але й у мові засобів масової комунікації, постійно втрачають образність, свою особливість, розширюють межі свого застосування і все більше тяжіють до нейтральних текстів. Розширення валентності та нейтралізація субстандартного слова дає змогу використовувати його в будь-яких контекстах: економічних, юридичних, політичних, соціальних тощо.

Найширше представлена тематична група «Поведінка» (18,7%), вона охоплює такі підгрупи: назви бійок та дій в ситуації агресії; взаємини між людьми, стосунки, стратегії і тактики поведінки; помилкові й неправильні дії; назви осіб, які мають неадекватну поведінку; назви неадекватної поведінки. У мові сучасної публіцистики домінують також сленгові одиниці тематичних груп «Емоції, бажання, психічні стани» (16,1%), «Мовлення» (15,2%), «Авто» (14,3%), «Хлопець, чоловік» (14,3%). За кількістю лексичних одиниць, відібраних із досліджуваного корпусу, найменш частотними є тематичні групи «Розваги. Відпочинок» (8,6%), «Спорт, уболівальники» (6,3%), «Назви частин тіла» (3,6%), «Алкоголь» (2,7%).

Зневажливі оцінки та пейоративні ознаки сленгізмів не дають можливості аналізувати їх як повноцінні засоби спілкування поряд із нейтральними літературними нормативними лексемами. Експресія зниженості надає їм статусу незамінних у певних комунікативних ситуаціях, тому з позиції номінації сленгові назви зайві, адже для вираження конкретного значення в мові вже наявне точне літературне слово. Це і є причиною перешкоди

для входження сленгізмів у сучасну літературну мову, незважаючи на їхнє часте використання в усному мовленні та засобах масової комунікації.

Проникнення сленгізмів у медіатекст призводить до зниження стилістичного рівня спілкування, надає матеріалу більш доступного, виразного, емоційного, іронічного, а подекуди грубого й вульгарного викладу, адже інколи сленгові лексеми спрямовані на увиразнення певної фамільярності й розкутості.

Мова молодіжної субкультури завжди дуже експресивна, лаконічна, інформативна, вона має елементи розмовності, інколи наділена згрубіло-фамільярним забарвленням. Означені процеси особливо актуалізовані в тематичній групі «Мовлення», що функціонує в публікаціях політичного, економічного, кримінального змісту або присвячені виборам. Часто за їхньою допомогою відбувається відтворення колориту молодіжного середовища, опис реалії сьогодення молоді, характеристика та оцінка суспільно-політичних процесів у країні.

Сленгові одиниці є джерелом експресії сучасної публіцистики, адже вони дають можливість передати позитивні чи негативні емоції, психічні стани, підкреслити грубо-іронічну тональність текстів. Вони дозволяють точно й за наявності малої кількості слів позначити те явище, про яке пишуть автори, при цьому порушуючи критерії стилістичної доречності, етичності й естетичності мовлення. Функціонування в медіатекстах сленгових одиниць засвідчує високий ступінь розшарування сучасного соціуму, його нестабільність. Сучасні засоби масової комунікації ведуть активну боротьбу за вплив на суспільну свідомість, застосовуючи різні мовні засоби тиску, маніпуляцій, формуючи комунікативну напругу, що часто має негативні соціальні наслідки.

Початок ХХІ ст. ознаменувався активізацією в мові українських засобів масової комунікації суржику. Уважаємо суржик різновидом української загальнонародної мови, що виник через уживання мовцями слів української та російської мов; він створений поза будь-якими нормами й становить загрозу для національної мови. Це мовне явище має цілу низку об'єктивних передумов, зокрема історичного характеру, пов'язаного з російським фактором.

Для систематизації відібраного матеріалу в мові сучасних засобів масової комунікації серед суржикізмів виокремлюємо вісім тематичних груп: 1) «Сільське життя, стосунки між селянами, господарювання в селі» (25,7 %); 2) «Комунальні послуги, ціни, торгівля, заробітки» (17,6 %); 3) «Здоров'я та способи лікування» (14,7 %); 4) «Працевлаштування, сфери трудової діяльності» (14,7 %); 5) «Сімейні стосунки, виховання, приватне життя» (11 %);

6) «Перевезення пасажирів, вокзал» (7,3 %); 7) «Ідеологія, вибори, релігія» (4,4 %); 8) «Відпочинок, захоплення, розваги» (4,4 %).

Отже, найбільшу увагу звертають на теми сільського життя, стосунків, господарювання в селі, комунальних послуг та здоров'я.

Серед іменникових суржикізмів переважають російські кальки, які абсолютно однакові в орфографії, та слова, утворені за українськими граматичними правилами. Дієслова-суржики меншою мірою представлені в мові засобів масової комунікації. Вони або повністю скальковані з російської, або ж спродуковані від російських лексем відповідно до правил української мови. Інші частини мови серед суржикізмів функціонують менш частотно.

Використання суржикових одиниць у сучасному медіатексті є постійним явищем, адже автор публікації прагне правдиво подати пряму мову російськомовних чиновників, зросійщених громадян, жителів сільської місцевості. Однак такі засоби загалом засмічують та вульгаризують мову засобів масової комунікації.

Високий ступінь стилістичної виразності та значний експресивний потенціал у мові засобів масової комунікації мають діалектизми, які є досить продуктивними елементами сучасних засобів масової комунікації.

Функціонування діалектизмів у мові сучасних засобів масової комунікації спричинене багатьма чинниками: бажанням увиразнити текст, надавши йому експресивності, що допомагає привернути увагу читачів; подолати стандартність публіцистики, уникнути газетних штамів, попередити тавтологію й розширити синонімічне багатство мовних засобів. Діалектні одиниці часто вносять у медіатекст негативну експресію й оцінні значення. Через це в мові публіцистики лексика, якій притаманна стилістична маркованість і додаткові конотації, виконує роль виразних і влучних засобів, які надають висловленню образності.

У ході дослідження встановлено, що в мові сучасних засобів масової комунікації найактивніше функціонують такі тематичні групи: 1) «Назви одягу та взуття»; 2) «Назви побутових і господарських предметів»; 3) «Назви страв і напоїв»; 4) «Назви посуду»; 5) «Назви осіб за спорідненістю і свояцтвом та соціальним статусом»; 6) «Назви житлових і господарських приміщень та їх частин»; 7) «Назви міфічних створінь»; 8) «Назви засобів пересування»; 9) «Назви тварин, птахів, рослин»; 10) «Назви, пов'язані з народним мистецтвом». Переважна більшість цих слів належать до тем «Назви тварин, птахів, рослин» (16,1%), «Назви одягу та взуття» (12,9%), «Назви побутових і господарських предметів» (12,9%), «Назви страв і напоїв» (12,9%), «Назви

житлових і господарських приміщень та їх частин» (12,9%). Актуальними також є теми «Назви посуду» (9, 7%), «Назви осіб за спорідненістю і свояцтвом та соціальним статусом» (8,1%). Найменшою чисельністю відзначені теми «Назви, пов'язані з народним мистецтвом» (6,5%), «Назви міфічних створінь» (4,8%), «Назви засобів пересування» (3,2%), «Особливості поведінки, характеру, темпераменту, інтелекту» (11%).

Діалектні одиниці активно функціонують у тих публіцистичних текстах, де описані реалії сільського життя. Журналісти, зважаючи на регіональну належність адресата та використовуючи рідні для нього мовні засоби, зокрема діалектизми, можуть глибше проникнути у свідомість читача, при цьому приховано зацентрувати увагу на його монокультурних особливостях та більш конкретно й виразно повідомити про суть висловлення.

У сучасних засобах масової комунікації журналісти намагаються віддзеркалити мовленнєву органіку носія діалекту, зробити позалітературний елемент яскравою одиницею власного стилю, продемонструвати повне занурення в мовленнєве середовище свого героя.

Діалектизми як джерело постійного поповнення лексичного складу української літературної мови лексемами, функціонування яких територіально обмежене, збагачують українську літературну мову. Частково діалектна лексика виконує експресивну функцію, якщо її цілеспрямовано вживають у мові українських масмедіа.

Проникнення субстандартних лексем у мову масмедіа спричинене передовсім потребою характеризувати середовище будь-яких соціальних груп, а також використовувати їх як засіб емоційного висловлення.

Субстандартна лексика – чималий шар мовних одиниць, який активно функціонує в мові засобів масової комунікації з метою зацікавлення читача, слухача, глядача. Аналізовані лексичні одиниці не лише показують ставлення автора до певного явища, дії або предмета мовлення, а й посилюють вплив на інтелектуальну, емоційну та вольову сфери читача. Експресивні одиниці відіграють вагомий роль у формуванні образу автора, його індивідуального стилю, що є сукупністю універсальних дискурсивних концептів, тобто загальних понять, для яких характерні форми пізнання дійсності, відбиття глибинного рівня свідомості, світобачення, ментальності адресанта.

Використання субстандартних одиниць у засобах масової комунікації початку XXI ст. – один із важливих компонентів динамічних змін у мові. Ця лексика сприяє процесу контактовстановлення з читачем, адже її використання є

засобом стилізації неофіційного та невимушеного спілкування, водночас порушуючи загальноновстановлені лексико-стилістичні й етично-моральні норми.

Подекуди фіксуємо пояснення і графічний спосіб маркування субстандартної лексики. Зокрема, використання лапок має прагматичний характер, адже автор висловлює ставлення до повідомлення та вказує на особливий нестандартний статус лексеми, узятій в лапки. Будь-яке свідоме використання субстандартної лексики має експресивний характер й обмежене умовами комунікації, проте значна кількість таких слів у мові сучасної публіцистики не позначена графічно, що свідчить про зміну їхнього статусу в узусі: субстандартна лексика стає загальноновживаною.

Перспективи досліджень убачаємо у виокремленні нових тематичних груп субстандартних одиниць, а також у вивченні нормативності цих номінацій на тлі стилістичної диференціації.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Розділи в колективній монографії:

1. Левченко Т. М. Новітні стилістичні перетворення приказок у заголовках українських газет. *Лексика українських масмедіа* : монографія / за ред. Марини Навальної. Переяслав-Хмельницький : «Видавництво К С В», 2019. С. 145–152.
2. Левченко Т. М. Використання прецедентних текстів у заголовках українських газет на початку ХХІ ст. *Лексика українських масмедіа* : монографія / за ред. Марини Навальної. Переяслав-Хмельницький : «Видавництво К С В», 2019. С. 153–161.

Статті, у яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

3. Левченко Т. М. Функціонування зоо- та фітоморфізмів в українському аргі 20-30-х років минулого століття. *Актуальні проблеми слов'янської філології. Серія : лінгвістика і літературознавство : міжвузівський збірник наукових статей*. Бердянськ : БДПУ, 2011. Випуск XXIV. Ч. 1. С. 451–460.
4. Левченко Т. М. Метафоризація дієслів у розмовному мовленні. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені*

Михайла Коцюбинського. Серія : Філологія (мовознавство) : збірник наукових праць. Вінниця : ТОВ «Фірма «Планер», 2012. Випуск 16. С. 242–245.

5. Левченко Т. М. Функціональні параметри арголексем в українській мові початку ХХ століття. *Теоретична і дидактична філологія : Серія «Філологія»* : збірник наукових праць. Переяслав-Хмельницький : ФОП Лукашевич О. М., 2012. Випуск 12. С. 202–206.

6. Левченко Т. М. Функціонально-стилістичні вияви жаргонної лексики в газетно-публіцистичному стилі. *Волинь філологічна : текст і контекст. Лінгвістика ХХІ століття : стан і перспективи* : збірник наукових праць. Луцьк : Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, 2013. Випуск. 15. С. 155–165.

7. Левченко Т. М. Тематика жаргонної лексики в мові періодичної преси. *Теоретична і дидактична філологія : Серія «Філологія»* : збірник наукових праць. Переяслав-Хмельницький : ФОП Лукашевич О. М., 2014. Випуск 17. С. 340–350.

8. Левченко Т. М. Метафоричне значення дієслів у розмовному мовленні. *Теоретична і дидактична філологія : Серія «Філологія»* : збірник наукових праць. Переяслав-Хмельницький (Київська обл.) : Домбровська Я. М., 2018. Випуск 28. С. 106–113.

9. Левченко Т. М. Функціонування жаргонних фразеологічних одиниць у засобах масової комунікації. *Закарпатські філологічні студії*. Ужгород : Видавничий дім «Гельветика», 2019. Випуск 11. Том 1. С. 27–32.

10. Левченко Т. М. Українські мовознавці про суржик у мові засобів масової комунікації. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія* : науковий збірник, Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2019. № 40. Том 3. С. 106–109.

11. Левченко Т. Стилістична диференціація жаргонізмів у мові засобів масової комунікації. *World Science*. Warsaw, Poland. RS Global Sp. z O.O., № 11 (51). Vol. 4. November 2019. P. 33–37.

12. Левченко Т. Розширення сфери застосування кримінального жаргону. *World Science*. Warsaw, Poland. RS Global Sp. z O.O., № 6 (36). June 2019. P. 36–41.

13. Левченко Т. М. Діалектизми як пейоративи в мові засобів масової інформації. *Теоретична і дидактична філологія : Серія «Філологія»* : збірник наукових праць. Переяслав (Київська обл.) : Домбровська Я. М., 2020. Випуск 31. С. 50–58.

14. Левченко Т. М. Жаргонна лексика у військовій тематиці сучасної української преси. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія : науковий збірник*. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2019. № 39. Том 3. С. 115–118.

15. Левченко Т. М. Експресивні можливості субстандартної лексики у мові засобів масової комунікації. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія : науковий збірник*. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2019, № 42. Том 3. С. 106–109.

16. Левченко Т. М. Сленгові одиниці тематичної групи «Поведінка» у мові засобів масової комунікації. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія : науковий збірник*. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2019, № 43. Том 4. С. 147–150.

17. Левченко Т. М. Запозичення в молодіжному сленгу (на матеріалі українських засобів масової комунікації). *Закарпатські філологічні студії*. Ужгород : Видавничий дім «Гельветика», 2020. Випуск 13. Том 1. С. 77–82.

18. Левченко Т. М. Субстандартна лексика в мові засобів масової комунікації (на матеріалі кримінального жаргону). *Науковий журнал Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія : Філологія. Соціальні комунікації*. Київ : Видавничий дім «Гельветика», 2019. Том 30 (69). № 3. Частина 1. С. 36–40.

19. Левченко Т. М. Функціонування сленгізмів тематичної групи «Мовлення» у мові засобів масової комунікації. *Теоретична і дидактична філологія : Серія «Філологія» : збірник наукових праць*. Переяслав (Київська обл.) : Домбровська Я. М., 2020. Випуск 32. С. 67–75.

20. Левченко Т. М. Діалектна побутова лексика у засобах масової комунікації. *Науковий журнал Львівського державного університету безпеки життєдіяльності «Львівський філологічний часопис» : збірник наукових праць*. Львів, 2019. № 6. С. 127–131.

21. Левченко Т. М. Диференціація діалектної лексики у мові засобів масової комунікації. *Науковий журнал Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія : Філологія. Соціальні комунікації*. Київ : Видавничий дім «Гельветика», 2019. Том 30 (69). № 4. Частина 1. С. 22–26.

22. Левченко Т. М. Суржик як засіб відтворення мовлення героїв публікацій у сучасних засобах масової комунікації. *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія : Філологічні науки (мовознавство) : збірник наукових праць*. Дрогобич, 2019. № 12. С. 112–116.

23. Левченко Т. М. Сленг у мові засобів масової комунікації (на прикладі лексем тематичної групи «Емоції, бажання, психічні стани»). *Закарпатські філологічні студії*. Ужгород : Видавничий дім «Гельветика», 2020. Випуск 14. Том 2. С. 54–59.

24. Левченко Т. М. Стилiстично знижена лексика d мовi засобiв масової комунікації. *Актуальні питання гуманітарних наук* : Міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Дрогобич : Видавничий дім «Гельветика», 2020. Випуск. 27. Том 3. С. 50–55.

25. Levchenko T. Functional peculiarities of substandard lexis in the language of mass media. *Polish journal of science*. Warsaw, Poland. № 26 (2020). Vol. 3. P. 34–37.

26. Levchenko T. Peculiarities of functioning of slangy vocabulary in the language of mass media. *Polish journal of science*. Warsaw, Poland. № 31 (2020). Vol. 3. P. 55–58.

27. Левченко Т. М. Актуалізація вульгаризмів у текстах суспільно-політичної тематики. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Германістика та міжкультурна комунікація*. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2020. Вип. 1. С. 222–227.

28. Левченко Т. М. Суржик як засіб пейоративної оцінки в мові засобів масової комунікації. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філологія»*. Харків : Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. 2020. Випуск. 85. С. 72–76.

Праці, які додатково відбивають наукові результати дисертації:

29. Левченко Т. М. Метафоризація дієслів у писемному мовленні. *Теоретична і дидактична філологія: Серія «Філологія»* : збірник наукових праць. Переяслав-Хмельницький : ФОП Лукашевич О. М., 2013. Випуск 16. С. 173–179.

30. Левченко Т. М. Функціонування жаргонізмів у заголовках сучасної української публіцистики. *Мова. Суспільство. Журналістика* : збірник наукових праць на пошану професорів А. І. Мамалиги та О. Д. Пономарева з нагоди ювілеїв. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2013. С. 70–74.

31. Левченко Т. М. Процеси дієслівної метафоризації в українській мові. *Теоретична і дидактична філологія Серія «Філологія»* : збірник наукових

праць. Переяслав-Хмельницький : ФОП Лукашевич О. М., 2013. Випуск 18. С. 204–208.

32. Левченко Т. М. Функціонально-стилістична характеристика жаргонної лексики в мові сучасної української періодики. *Молодий вчений*. № 12 (15). Херсон : ТОВ «Видавничий дім Гельветика», 2014. С. 229–232.

33. Левченко Т. М. Стилістичні можливості експресивної лексики в повідомленнях. *Соціум. Документ. Комунікація : Серія «Філологічні науки»* : збірник наукових статей. Переяслав-Хмельницький : ФОП Домбровська Я. М., 2017. Випуск 4. С. 24–37.

34. Левченко Т. М. Функціонування лексико-тематичних груп у соціальних діалектах. *Соціум. Документ. Комунікація : Серія «Філологічні науки»* : збірник наукових статей. Переяслав-Хмельницький : ФОП Домбровська Я. М., 2019. Випуск 7. С. 75–93.

35. Левченко Т. М. Діалектна побутова лексика в засобах масової комунікації. *Науковий журнал Львівського державного університету безпеки життєдіяльності «Львівський філологічний часопис»* : збірник наукових праць. Львів, 2019. № 6. С. 127–131.

36. Левченко Т. М. Жаргонізми на позначення взаємостосунків між людьми в мові засобів масової комунікації. *Стратегії розвитку та пріоритетні завдання філологічних наук*. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Класичний приватний університет. Запоріжжя, 2019. С. 89–92.

37. Левченко Т. М. Діалектна лексика в мові засобів масової комунікації. *Мова, література і культура: актуальні питання взаємодії*. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Львів : Наукова філологічна організація «ЛОГОС», 2019. С. 6–10.

38. Левченко Т. М. Суржик як засіб експресивізації текстів засобів масової комунікації. *Таврійські філологічні наукові читання* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Київ : Видавничий дім «Гельветика», 2020. Частина II. С. 139–142.

39. Левченко Т. М. Експресивний потенціал зневажливої лексики в українській публіцистиці. *Нове у філології сучасного світу*. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Львів : Наукова філологічна організація «ЛОГОС», 2020. С. 6–10.

40. Левченко Т. М. Вплив позамовних чинників на лексичні процеси в публіцистиці. *Концептуальні проблеми розвитку філологічних наук*

у сучасному полікультурному просторі. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Київ : Видавничий дім «Гельветика», 2020. С. 139–142.

41. Левченко Т. М. Класифікація субстандартної лексики в лінгвістичній літературі. *Scientific collection «Interconf»*. № 3 (39). Manchester, Great Britain. 2020. P. 873–878.

АНОТАЦІЯ

Левченко Т. М. Субстандартна лексика в мові засобів масової комунікації: стилістика і прагматика. На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – «Українська мова». Волинський національний університет імені Лесі Українки, Луцьк, 2021.

Дисертація – новаторське дослідження дифузних процесів субстандартної лексики в мові засобів масової комунікації через призму стилістики і прагматики. У праці систематизовано й уніфіковано наявні в мовознавстві новітні концепції, теорії, методи, підходи в галузі вивчення субстандартної лексики, її походження, складників, функціонування. Установлено походження субстандарту та визначено термінологічний апарат субстандартної лексики. З'ясовано, що складниками субстандартної лексики в мові засобів масової комунікації є соціолектизми, територіальні діалектизми, суржикізми. Окреслено критерії класифікації субстандартної лексики, здійснено тематичну класифікацію жаргонізмів та сленгізмів, які активно функціонують у мові засобів масової комунікації.

Провідним критерієм визначено поняттєво-тематичний (ідеографічний) підхід, який передбачав поділ субстандартної лексики на групи за предметним або поняттєвим співвіднесенням з тією чи тією реалією. Доведено зосередженість одиниць субстандартної лексики на темі «Людина, її діяльність, оточення», тобто визначено антропоцентричний підхід, що й засвідчують представлені тематичні групи.

Установлено, що активне функціонування субстандартної лексики в мові засобів масової комунікації пов'язане зі змінами в соціальному, економічному, політичному, культурному житті, що засвідчує активний вплив позамовних чинників. Субстандартна лексика неоднорідна за своєю структурою, семантикою, стилістичними особливостями та зазнає постійних модифікацій.

Ключові слова: мова засобів масової комунікації, сучасна публіцистика, субстандартна лексика, арго, жаргон, сленг, суржик, територіальні діалекти,

запозичення, жаргонізовані словосполучення, тематичні групи, експресія, оцінність, дифузія, модифікація, стилістика, прагматика.

SUMMARY

Levchenko T. M. Substandard Lexis in Mass Media Language: Stylistics and Pragmatics. Manuscript of Proficiency Scientific Work.

Doctor Dissertation in Philology, specialty 10.02.01 Ukrainian language. Lesia Ukrainka Volyn National University of Ministry of Education and Science of Ukraine, Lutsk, 2021.

The dissertation is an innovative research of diffuse processes of substandard lexis in the mass media language in stylistic and pragmatic context.

Analysis and systematization of the latest theories, methods, approaches in the field of substandard language research, its origin, constituents, functioning are presented in the scientific work.

It is noted that internal and external factors of changes in the language function interlinked, with borrowing factors having the most common spill, and direct changes in language determine internal factors.

The dissertation work considers the research concepts and the functioning features of substandard lexis in particular argo, jargon, slang, surzhik, territorial dialects in modern linguistics.

Journalistic texts have become an object of scientific interest as they are the experimental ground for the explication of linguistic phenomena, violation of linguistic traditions and norms, diffusion and the establishment of new lexical and stylistic norms.

It is noted that views of linguists of the concept «language norm» are contradictory and are characterized by such signs: sustainability, stability, distribution, obligation, literary tradition, authoritativeness of sources of her establishment, cultural and esthetic perception, estimation, habitualness of usage, possibility of conscious intervention in her development, continuous evolution, internal continuous change of her essence.

It has been proved that the existence of a literary norm is influenced by various trends, one of which is the awareness of its binding against the background of modern processes of decay of the norm and diffusion. In addition, it is noted that a significant influence on the language norm has a liberal relation to innovations in the field of literary norm, as well as the chaotic use of language rules, which is often a conscious

violation of the language norm to draw attention to what has been expressed, and an unconscious violation of the literary norm due to ignorance of this norm.

It was stated that the interaction of the standard and the sub-standard stabilizes lexical norms and affects the solution of the problem of the development and evolution of the Ukrainian language in a certain historical period. The collected factual material proved that the beginning of the 21st century is characterized by the expansion of the functions of the oral and spoken language, the accelerated development of the oral form of the language. The problems of the norm and the codification of language, which have scientific traditions in linguistic research: the definition of the linguistic norm and codification, the signs and features of the evolution of the norm, the types of norms, for example, the definition of the linguistic norm, its types and nature, are identified.

The origin of the sub-standard was established and the terminology apparatus of the sub-standard lexis was determined. It is determined that in general meaning, a standard is called a codified standardized terminology in a scientific language, a standardized literary language, and a language of fiction. In turn, the term standard language was used as a synonym for «literary language» through the convergence of the terms «literary language» and «language of literature» to distinguish them.

Summing up the research of a number of linguists, we assume that substandard lexis is considered as a part of the spoken language, which is the most significant in the functioning of the domestic language, everyday life, labor, and unofficial atmosphere.

We consider sociolectisms, territorial dialectisms, surzhikisms as compilers of substandard lexis in mass media language. The problem of using the terms *argo*, *jargon*, *slang*, *sociolect* and their varieties in modern research is analyzed including *interdialect*, *sociodialect*, *general jargon*, *intergargon*, which required clarification through our application of some terms and concepts that they cover.

Criteria for classification of substandard lexis are indicated, thematic classification of jargonisms and slangisms, which actively function in the language of mass communication, is carried out.

The referenced study indicates that substandard lexis actively penetrates into oral conversational broadcasting and the language of the media, influences the Ukrainian literary language, and is also the object of interest of Ukrainian researchers, studying the interaction of substandard units, their conceptual and thematic composition and stylistic coloring, analysis of sources of replenishment and verbatim models. Special attention in the study of substandard lexis is paid to the

problem of thematic classification, which does not lose its relevance and is discussed by linguists.

Analyzing substandard units functioning in the language of mass communication, the leading criterion is the conceptual-thematic (ideographic) approach, which provided for the division of words into groups in terms of substantive or understandable correlation with a particular reality. It was this criterion that revealed the most active thematic areas of subprime vocabulary. As you know, the fact of the presence or absence of certain names of a particular thematic class in a particular language subsystem is quite informative from the point of view of displaying the linguistic picture of the world of society. Therefore, the combination of subprime vocabulary into thematic groups was based on the similarity of functions indicated by the words of objects, phenomena and processes.

The concentration of substandard lexis units on the topic «Man, his activities, environment» has been proved, that is, an anthropocentric approach has been determined, as evidenced by the thematic groups presented.

It has been established that the most frequent thematic groups of jargonisms that function in the media language are: 1) «Criminal World»; 2) «Business and Money»; 3) «Alcohol. Drugs»; 4) «Relations among people»; 5) «Mental and physical conditions»; 6) «Assessment. Quality»; 7) «Army. Military service»; 8) «Speech»; 9) «Entertainment». It is these thematic groups that reflect the main areas of interest of modern native speakers and the corresponding nominations.

According to the research results, the active appearance of jargonized words in the media language is associated with changes in the social, economic, political, cultural life of the country. They are heterogeneous in their structure, semantics, stylistic features and undergo constant modifications. An important constructive principle of the language of journalistic texts is the combination of standard and expression. For the implementation of this principle, jargonized words are the most effective, because they are concise, expressive, figurative.

The following thematic groups of slang units are identified and analyzed from the media texts: 1) «Broadcasting»; 2) «Emotions, desires, mental states»; 3) «Behavior»; 4) «Names of body parts»; 5) «Auto»; 6) «Entertainment. Leisure»; 7) «Sports, fans»; 8) «Alcohol»; 9) «Guy. A man».

It is stated that borrowing is one of the productive ways to replenish the lexical composition of the Ukrainian language and an important source of slang formation. We agree that in modern Ukrainian one of the dynamic trends is the intensification of the process of borrowing foreign language vocabulary, in particular English. The most striking example of this process is youth slang, for which borrowing in English

is an important source of language formation and enrichment. Borrowings in English traditionally make up the largest group of borrowings in the lexical slang system. An illustration of this is the assembled body of the actual material, which is not fixed by lexicographic sources.

It is noted that at the beginning of the XXIth century the use of surzhik in the language of Ukrainian mass communication is intensified. This is a language in which elements of various languages, in particular Ukrainian and Russian, are artificially combined without observing literary norms. In journalism, the surzhik has spread significantly, on the one hand, in connection with the removal of relevant editorial restrictions, and on the other, it is used deliberately as a humorous means of «semi-language» of publication heroes, to convey the degree of linguistic culture of famous persons. Actually, the Ukrainian-Russian surzhik, which is broadest represented in the language of domestic massmedia, researchers divide into different types and characterize them. To systematize the selected material in the language of modern mass communication among Surzhikisms, we identify eight thematic groups: 1) «Rural life, relations between peasants, farming in the village»; 2) «Utilities, prices, trade, earnings»; 3) «Health and treatment methods»; 4) «Employment, areas of work»; 5) «Family relations, upbringing, privacy»; 6) «Transportation of passengers, station»; 7) «Ideology, elections, religion»; 8) «Rest, hobbies, entertainment».

The referenced study proved that surzhik is one of the means of negative assessment, deliberately used to characterize individuals, their behavior, as well as as a means of ridiculing participants in the communication process. Uneven use of language means contributes not only to the emotionality and expressiveness of journalistic material, but also affects the quality of journalistic text – printed, audited or visualized.

The functioning of territorial dialectisms in the language of mass communication is analyzed. The works of linguists quite often raised the problems of the concept of dialectisms as a stylistic category, the basis for the formation of a literary norm in the modern Ukrainian language, the function of dialectisms in the general theoretical aspect, the problem of the interaction of the Ukrainian literary language and territorial dialects. It is noted that dialecticism is marked by a high degree of stylistic expressiveness and expressive potential, which are now quite productive elements of the language of the media. A number of domestic and foreign researchers have repeatedly noted that dialecticism can refer to both the sub-standard and the standard, others considered the dialect as an independent linguistic unity, distinguishing between the sub-standard and the dialect. We believe that the subprime

includes not only vocabulary strata, which are characterized by stylistic demotion, emotional color, evaluation, but also those that have socio-professional vocabulary and territorial dialects.

The research found that in the language of modern mass communication, such thematic groups of dialectisms are most active: 1) «Names of clothes and shoes»; 2) «Names of household and household items»; 3) «Names of dishes and drinks»; 4) «Names of dishes»; 5) «Names of persons by kinship and affinity and social status»; 6) «Names of residential and economic premises and their parts»; 7) «Names of mythical creatures»; 8) «Names of means of transportation»; 9) «Names of animals, birds, plants»; 10) «Names associated with folk art»; 11) «Peculiarities of behavior, character, temperament, intellect».

The use of substandard units in the media of the early 21st century is one of the important components of dynamic changes in language. Subprime vocabulary contributes to the process of contact with the reader, because its use is a means of stylizing unofficial and casual communication, while violating generally established vocabulary, stylistic and ethical-moral norms.

The prospects of research are reduced in the allocation of new thematic groups of substandard units, as well as in the study of the normative nature of these nominations against the background of stylistic differentiation.

Keywords: Mass media language, modern journalism, profanity, jargon, fancy language, slang, Surzhyk, territory dialects, borrowings, jargon word combinations, themetical groups, expression, evaluation, diffusion, modification, stylistics, pragmatics.

Підписано до друку 29.03.2021.

Формат 60x84/16. Папір офсетний.

Друк на різнографі. Обсяг 1,9 ум. друк. арк. 1,7 обл.-вид. арк.

Наклад 100 пр. Зам. 465.

Віддруковано у «Видавництво К С В.»

(вул. Шкільна, 45/2, м. Переяслав, Київська обл.,

тел.: +38068 4400604)

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів
видавничої справи ДК № 1493 від 11.09.2003 р.